

Les massives exportacions de tot tipus de productes des dels Països Catalans als combatents en la Primera Guerra Mundial suposaren una gran injecció de capitals.

Des del port de Barcelona sortiren durant la Primera Guerra Mundial quantitats ingents de tot tipus de productes cap als països bel·ligerants.

Un negoci per als Països Catalans

La Primera Guerra Mundial va ser un negoci fabulós per a molts empresaris del Principat, les Balears i del País Valencià. Tot just esclatar la guerra el 28 de juliol de 1914, el conservador president del consell de ministres, Eduardo Dato, decidí la neutralitat de l'Estat espanyol, oficialitzada protocol·làriament pel rei Alfons XIII. Suposava una oportunitat d'or per a fer negocis amb els combatents. Els més espavilats empresaris i especuladors, o les dues coses alhora, se n'adonaren tot d'una i es fregaren les mans davant les possibilitats que s'obrien per a obtenir alts beneficis. El seu optimisme no anava errat. Les exportacions de tot tipus de productes cap als països bel·ligerants durant els quatre anys de

guerra van suposar immensos beneficis empresarials. Tota una altra cosa foren els beneficis que avui en diríem socials. Que brillaren per la seva absència, ja que l'enriquiment fou estrictament per a la classe empresarial, mentre que les classes populars no milloraren, sinó tot el contrari, la seva paupèrrima situació.

Catalunya. L'economia catalana havia passat a principis del segle per una fase de regressió per la pèrdua de les colònies espanyoles el 1898. A la primera dècada del segle XX la indústria catalana es va contreure per la caiguda de les exportacions cap a les antigues possessions. La part positiva, però, va ser la repatriació de capitals des de les

perdudes terres d'ultramar cap al Principat. Era un magre consol, no obstant. Perquè, malgrat aquestes injeccions de capitals, en cap dels primers anys del nou segle el creixement econòmic no va arribar ni tan sols a la meitat del 5,5% que havia estat el 1898.

A pesar de la minva de l'exportació, la venda de productes cap a l'exterior continuava essent un element estratègic de l'economia catalana, tot i que, és clar, amb un volum molt per sota del dels anys anteriors. I, a més, amb una sola destinació, els Estats Units, que ocupava el 72% del total d'allò exportat. Al mateix temps, per mantenir aquesta activitat econòmica es requeria importacions de matèries primeres molt cares, com era el cotó per al tèxtil,

de la maquinària industrial i, sobretot, calia pagar les cares fonts d'energia.

A pesar de tots els problemes, la injecció de capital retornat del Carib sumat a la producció que es continuava exportant permeté reinversions industrials que esdevingueren de caràcter estratègic per al conjunt de l'economia catalana, com la creació d'empreses de producció elèctrica, i gràcies a l'electrificació es millorà la productivitat de les fàbriques. A més, la indústria catalana s'havia començat a diversificar tot just iniciat el segle XX. Per tant, en el moment que esclatà la Gran Guerra ja no tot era tèxtil –encara que continuava essent la part més important, amb diferència– sinó que havia aparegut una incipient indústria de l'automòbil, de la química, etc.

A banda de la indústria, el sector primari havia viscut una fase d'expansió durant els anys finals del segle XIX i la primera dècada del XX gràcies a la modernització de l'agricultura; amb l'excepció de la vinya, que no s'havia recuperat de l'atac de la fil·loxera.

Tot plegat va crear un escenari empresarial per al qual la neutralitat espanyola actuà com un trampolí d'accés a grans beneficis mitjançant l'exportació massiva. El mateix any 1914, només els sis primers mesos de guerra –de juliol a desembre–, l'exportació es multiplicà. En finalitzar l'any, 7 de cada 10 pessetes que s'ingressaven a Catalunya per vendes a l'estranger provenien dels països bel·ligerants. Era una bogeria: es pagaven preus altíssims, com no s'havien vist mai, per tot tipus de productes, des dels agrícoles als industrials. Els beneficis augmentaven exponencialment. Un exemple: el 1913 Catalunya exportà al voltant de 33 milions en productes del tèxtil, el 1916 eren gairebé 200 milions. Sis vegades més. En tres anys. Una progressió que va ser per l'estil en altres subsectors. Són unes dades que fan entendre el volum d'ingressos econòmics que entraven al Principat.

Una part d'aquest ingent capital que entrava gràcies a la Gran Guerra s'aprofità per a reinvertir-lo en les diferents indústries, modernitzant-les i fent-les més competitives, la qual cosa comportà el fort increment de la població ocupada en el sector secundari. El 53% de la població activa catalana el

1900 estava ocupada en l'agricultura, ramaderia i pesca, mentre que el 1920 havia baixat al 33,3%; l'ocupada en el sector secundari, la indústria, passà en els mateixos anys del 27% al 41,5%; mentre que la del terciari, els serveis, pujà del 20% al 24,2%. Per comparar: a Espanya, en el mateix període, el sector primari era del 66% el 1900 i baixà només al 57% el 1920, el secundari pujà lleugerament del 16% al 22%, i el terciari del 18% al 21%. Què indica això? Doncs d'una manera molt esquemàtica que Catalunya estava convertint els ingents capitals que havien entrat durant la Primera Guerra Mundial en una aposta sense embuts per la indústria. Mentre que Espanya continuava caracteritzant-se, com d'altres països menys desenvolupats, per una forta dependència del sector primari tot i les entrades de capital de la guerra.

Malgrat aquesta realitat quantitativa, també s'ha de fer esment que es donava una realitat social molt amarga. Durant la Gran Guerra la inflació dels preus interiors va ser una bogeria, creixien sense fre i control, de manera que els aliments bàsics es convertiren en productes molt cars per a molta gent que pocs diners tenia per a comprar-los. D'altra banda, les diferències socials ja existents abans del conflicte s'incrementaren força per culpa de les males condicions de vida del proletariat, que no millorà gens a pesar dels grans beneficis empresarials. Un proletariat, val a dir-ho, que havia crescut molt per mor d'un fort increment de població immigrada d'Espanya: Barcelona va ser el 1930 ser la primera ciutat de l'Estat a arribar al milió d'habitants.

La Gran Guerra actuà indirectament com a intensificador de les tensions socials. Ajudà, en fi, a crear les condicions perquè esclatés a Barcelona una altra guerra, entre activistes obrers violents i els pistolers de la patronal, que es va fer tristament famosa entre 1917 i mitjan dècada dels vint.

Balears. A les Illes la Primera Guerra Mundial va ser també una gran oportunitat de negoci per a molts empresaris. Gràcies a la reinversió dels capitals guanyats durant la guerra a la indústria, el sector secundari va créixer molt en el primer terç del segle XX. Molt,

EL TEMPS

Les exportacions de taronja pel port de València

en termes relatius i en comparació de si mateix, és clar, perquè òbviament no té res a veure amb les magnituds catalanes. La historiadora doctora Joana Maria Escartín, professora de la UIB –Universitat de les Illes Balears–, especialitzada en història econòmica, escriu en la seva anàlisi *Las mujeres y el trabajo industrial en Mallorca* que entre 1900 i 1930 la mà d'obra ocupada en el sector industrial s'incrementà a Mallorca en un 33,6%. Un augment força notable que s'explica en bona part per la reinversió de capitals creats durant la Gran Guerra.

En el mateix sentit explica l'economista Antoni Riera, també professor de

La guerra va suposar grans injeccions de capital als Països catalans

caigueren estrepitosament quan esclatà la Gran Guerra, però altres sectors tingueren uns anys d'or.

la UIB, l'impacte econòmic de la Gran Guerra a Balears. Al seu treball titulat *Notas sobre el crecimiento económico en Baleares previo al modelo turístico*, assegura que “el sector secundari viurà un fort repunt” gràcies a la guerra i també creixerà molt “la demanda de productes agrícoles”. Així mateix, es crearan moltes noves societats mercantils, “sovint de forma individual”, la major part de les quals en el sector del transport, per comerciar amb productes d'altres ports de països neutrals. Una part dels negocis de la Gran Guerra es feien gràcies al capital que s'havia reinvertit a les Illes des de les colònies d'ultramar després de 1898. “El conflicte serà un bon moment per a la inversió”, d'aquests capitals, i d'altres, diu Riera. Tot tipus de productes s'exportaren cap enfora, en especial cap a França, on es demandaven molts aliments, tant frescos com en conserva, a la producció dels quals es dedicaren a les Illes gran quantitat de recursos i esforços.

La conseqüència de la intensa exportació de tot tipus de mercaderies

—produïdes a la vegada sovint gràcies a la importació de matèries primeres a preus cars— provocà que se'n destinessin al mercat interior menys que no se'n necessitaven, amb la qual cosa la inflació dels preus domèstics es va descontrolar. Tot plegat es combinà amb una generalitzada contenció, quan no disminució, dels salaris de la mà d'obra per mantenir els beneficis empresarials. Amb el resultat, escriu Riera, “de situacions de fam i d'empitjorament general de les condicions de vida de la classe treballadora, que desembocaren en protestes i motins populars”.

Una situació que va durar entre els anys 1917 i el 1918 pel fet que, segons explica a aquest setmanari el professor d'història contemporània de la UIB Sebastià Serra, “especuladors sense escrúpols acaparaven moltes mercaderies, especialment de primera necessitat, esperant que augmentessin els preus per obtenir beneficis més alts”. Així, ben aviat la crisi de subsistència va ser un fet: “Aquest fenomen va ser

molt important a les Illes, sobretot a Mallorca, els anys 1917 i 1918, i deixà molta gent treballadora sense capacitat d'accedir al mínim per a alimentar-se”. Un drama social que provocà descontentament, revoltes i problemes d'ordre públic. Però que el 1919 començà a arreglar-se i amb això els aldarulls s'acabaren. Però la situació de fons no s'arreglà. Per al doctor Serra, els beneficis econòmics de la Primera Guerra Mundial a les Illes “no significaren una millora de la situació socio-econòmica de les classes populars, més aviat tot el contrari; de fet, poc després [de la guerra] el dirigent sindical, i posteriorment socialista, Llorenç Bisbal arribà a escriure un famós article en el qual deia que, com el sistema no tenia solució possible, l'únic que calia fer era emigrar”. Així mateix, aquest historiador para esment en un fenomen també important a Mallorca i les Illes durant la Gran Guerra: “El contraban [exportacions il·legals] va ser tremendament important; a través d'aquesta via es feren grans fortunes, el cas més conegut, però no l'únic ni prop fer-hi, n'és el del famós Joan March”.

En efecte, Joan March és el *producte* empresarial mallorquí per excel·lència de la Primera Guerra Mundial. No era un mer contrabandista. Durant els anys del conflicte multiplicà la seva ja considerable fortuna fins a límits mai no vistos a Balears ni a Espanya en una sola persona. En els anys vint ja estava a l'altura dels grans magnats nord-americans més famosos. No tenia paral·lel ni a Europa. Durant la Gran Guerra la seva flota marítima, de distribució de contraban del tabac que produïa a la factoria que havia construït a principi de segle a Alger va ser ideal per a passar mercaderies a tots els contendents, sense fer cas de cap restricció, norma diplomàtica o embarcament que s'hagués pogut determinar. Res no importava excepte el negoci a escala europea. Tot tipus de mercaderia valia, però sobretot la més cara: armament, maquinària pesant... Com més il·legal era, perquè comerciar amb béns militars contravenia la declaració de neutralitat espanyola, més beneficis li reportava. Va mercadejar amb tots els països en guerra, però sobretot amb Gran Bretanya. March era anglòfil,

tenia excel·lents contactes a la City bancària londinenca i entre la classe política de Sa Graciosa Majestat. No obstant això, mai no en rebutjà ni un de les enormes quantitats de doblers que rebia de mans alemanyes. Els submarins germànics s'acostaven a les costes del nord d'Àfrica i de Mallorca, allà on ell tenia les seves grans propietats litorals, per carregar contraban. Els beneficis que obtingué foren senzillament fabulosos. El 1916 juntà tota la seva flota de vaixells sota una sola empresa, i creà la Transmediterrànea, amb una fabulós capital de 100 milions de pessetes. D'aquesta manera controlava bona part de les comunicacions marítimes entre les Illes i la península, i també amb el nord d'Àfrica. Era el gran armador del Mediterrani occidental. No pot estranyar que britànics i alemanys es disputessin els seus serveis de *transportista*.

La posició de privilegi que adquirí amb la Gran Guerra, a força del contraban a escala mai no vista fins aleshores, queda palesa en el fet que Francesc Cambó, ministre de Foment el 1918 i d'Hisenda entre 1921 i 1922, l'acusà de ser, de forma molt il·lustrativa, “el darrer pirata del Mediterrani”.

País Valencià. L'esclat de la Gran Guerra tingué per al País Valencià una conseqüència econòmica immediata i terrible: l'enfonsament de les exportacions de taronja. Segons les dades aportades per l'economista Ramir Reig –en el seu llibre *El impacto de la guerra europea: del taller a la fàbrica*– “el 1913 sortiren pel port de València 180.732 tones de taronges i el 1918 només 34.000”. La raó: que les destinacions de l'exportació eren països en guerra que ja no volien taronges sinó altres aliments i tot tipus d'altres mercaderies: “no necessitaven postres, però sí menjar”, i per això l'exportació d'aliments com l'arròs va viure uns anys daurats.

A banda de la taronja, la Primera Guerra Mundial també va ser un bon negoci per al País Valencià. Conta Reig que, quan una empresa valenciana anomenada Mariner va complir el centenari, va fer una exposició, en la qual va poder veure dues fotos del propietari, separades per molt pocs anys: “A la primera es veu el funda-

Joan March va utilitzar la Gran Guerra per a augmentar, gràcies al contraban a escala mai no vista, fins a límits de faula la seva ja important fortuna.

dor envoltat dels treballadors, posant davant de la porta del taller, vestits de feina; a la segona, es veu la mateixa persona vestida amb elegant jaqué sortint d'una recepció a la Capitania General, acompanyat dels marquesos de Cerdanyola i de Càceres”. En els pocs anys transcorreguts, amb la Gran Guerra enmig, hi ha el camí “que va d'un simple taller a una solvent empresa”. El mateix camí, recorda Reig, que van recórrer il·lustres llinatges de la indústria valenciana: Primitiu Gómez, Pascual Payà, Silvestre Segarra...

El tèxtil, que tenia el seu nucli a Alcoi, rebé un fort impuls gràcies a les exportacions durant la guerra, però les injeccions de capital no suposaren la modernització d'aquesta indústria, que entrà en decadència en aquesta zona en acabar el conflicte. Però en altres punts sorgirien noves empreses “com la Paduana a Ontinyent, el 1919, o el 1923 Alfombras Imperial, a Crevillent, que

La classe treballadora no es va beneficiar de la guerra

Malgrat els grans beneficis empresarials, la

seran la punta de llança de l'especialització [industrial] d'aquestes poblacions”. Al sud del país es va viure un gran boom de la indústria de la sabata gràcies a la guerra. Aquesta activitat industrial superà també el tradicional talleret i la feina a casa per passar a concentrar-se en grans fàbriques. A diferència d'altres zones del País Valencià, explica Reig, aquí la indústria de la sabata es pogué modernitzar perquè “una empresa nord-americana, la United Shoe Machinery Company, llogava la maquinària”. Com que d'aquesta manera els empresaris s'estalviaven les fortes inversions de comprar les màquines i com que, a més, el desenvolupament de l'electrificació ajudava a la producció, el resultat fou que les enormes exportacions durant la Gran Guerra crearen a la zona una important indústria sabatera: “A la comarca del Vinalopó s'arribà a concentrar el 70% de la producció de calçat a Espanya, amb algunes empreses de 200 o 300 treballadors”.

Primera Guerra Mundial no comportà cap millora per a la classe treballadora.

La injecció de fabuloses quantitats de diners durant la guerra tingué un altre efecte, segons el mateix economista: un auge desconegut del consum de productes de luxe i de les inversions immobiliàries, especialment les més ostentoses, sobretot a València i a Alacant. No es pot oblidar, però, que aquesta cara de la moneda tenia la seva creu: “les penúries per les quals passaven els treballadors”, que no notaren cap millora per les grans entrades de capital durant la Gran Guerra.

Un altre economista valencià, Vicent Soler, que actualment és degà de la Facultat d'Economia de la Universitat de València, va fer la seva tesi –la primera en català en aquesta universitat– sobre les conseqüències econòmiques de la Gran Guerra al País Valencià. En el seu treball *L'economia valenciana dins del model 'nacionalista' espanyol (1914-1959)*, Soler destaca que “la indústria valenciana es beneficià” clarament, en el seu conjunt, del conflicte. Si bé és cert que algun subsector, com el químic,

es limità a mantenir “llurs posicions d'abans” del conflicte, també és indubtable que gràcies a les injeccions de capital provinent de les exportacions durant la guerra “s'emprenen nous projectes empresarials ambiciosos com les drasanes de la Unión Naval de Levante, al Grau de València”, o com la “Compañía Siderúrgica del Mediterráneo, a Sagunt, que acompanyarà la Compañía Minera de Sierra Menera”, o com les necessàries perquè “el nostre país s'incorpori a la curta llista dels que fabriquen ciment artificial, amb la creació de Valenciana de Ciments, SA, a Bunyol”.

Tot això, entre d'altres exemples i juntament amb el desenvolupament paral·lel de l'electrificació, suposà un gran salt endavant per a la indústria valenciana. No passà així, però, recorda Soler, amb el transport ni amb el sector financer: no hi hagué mai una gran companyia de transport marítim valenciana, mentre que en el sector bancari “assistim a la seva definitiva sucursalització” en aquells anys.

L'auge industrial que impulsa la Gran Guerra quedarà manifest en el fet que “el 1918 se celebra a València el III Congreso de Economía Nacional, el fòrum més representatiu dels interessos industrials espanyols, un fet que mostra l'ascens d'aquests a terres valencianes”. Per una altra banda, l'èxit industrial va fer passar a un pla secundari les velles guerres pels aranzels –entre proteccionistes i lliurecanvistes– lligats a la producció agrària, cosa que, de rebot, assegura Soler, “provoca un refredament de la bel·ligerància anticatalanista” alhora que creà les condicions perquè “un nou grup burges, liderat per Ignasi Villalonga, que estava lligat als negocis de l'oli” creï “la Unió Valencianista Regionalista” que establirà contactes amb la Lliga Regionalista de Catalunya.

Malgrat “la gran commoció a l'economia i a la societat valencianes durant la Gran Guerra”, el fabulós desenvolupament econòmic d'aquells anys no serà més que “un parèntesi” en la història, ja que, diu Soler, “en acabar-se el conflicte, quasi tot tornarà a les condicions anteriors a 1914”. Però això sí: va ser un parèntesi que contribuï “a adobar una diversitat econòmica que, a la llarga, permetrà l'esclat industrial dels seixanta”. A propòsit d'això, cita el desaparegut Ernest Lluch, que parlava d'un “fil industrial” que existiria al País Valencià des del final del XIX fins als anys més recents. Un fil que, segons Vicent Soler, la Gran Guerra dotà de “major consistència i gruix”.

Els Països Catalans visqueren, en fi, la Gran Guerra com un gran negoci per a moltes empreses. Però sense que suposés beneficis socials. Perquè les fabuloses entrades de capital producte de les massives exportacions no es traduïren en benestar de la classe treballadora. Més aviat, en tot el contrari. Les males condicions de vida dels proletaris s'agreujaren, com quedà palès amb –a tot Espanya– la vaga general revolucionària de 1917. La incapacitat del sistema polític i econòmic de la Restauració d'aprofitar aquella bona conjuntura per a fer canvis estructurals de contingut social el portà a la seva fi anys després.

Miquel Payeras